

УДК.37.013.42+372 (045)

КАРНАУХ Леся Петрівна,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
психології і педагогіки розвитку дитини,
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини, Україна
e-mail: lesjakarnaukh@ukr.net

ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ГЕНДЕРНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В ПЕРІОД ДОШКІЛЬНОГО ДИТИНСТВА

***Анотація.** Розкрито необхідність педагогічного супроводу гендерної соціалізації дошкільників в умовах модернізації освіти. Висвітлено зміст і сутність понять «гендерна соціалізація», «педагогічний супровід». Доведено, що на гендерну соціалізацію дошкільників впливають гендерні програми, норми, звичаї, культура відповідного суспільства.*

Акцентовано увагу на сучасних дослідженнях з означеної проблеми, зокрема, на змісті, цілях, завданнях і критеріях педагогічного супроводу гендерної соціалізації дошкільників. З'ясовано, які форми роботи доцільно використовувати для розв'язання означеної проблеми. Наголошено, педагогічний супровід гендерної соціалізації дошкільників є процесом особистісної взаємодії між дорослим і дитиною. Окреслено перспективи подальших досліджень, що полягають у розробленні методики гендерної соціалізації дошкільників в умовах взаємодії з батьками.

***Ключові слова:** педагогічний супровід; гендерна соціалізація; особистість; гендерні програми; дошкільний вік; дитинство; гендерний підхід; освіта.*

Постановка проблеми. Нові трансформаційні процеси у світовій спільноті й у нашій державі, початок ери рівноправності буття жінки і чоловіка потребують глибшого осмислення педагогічного супроводу гендерної соціалізації молодого покоління. Розвиток демократичних процесів в Україні в умовах сьогодення передбачає впровадження гендерного егалітаризму в усі сфери функціонування суспільства, культивування рівності й толерантних взаємин жінок і чоловіків як невід'ємної умови дотримання основоположних прав і свобод людини [2, с. 3].

Відповідно на вимоги часу до міжнародних стандартів якості життя й освіти (Біла книга Ради Європи з міжкультурного діалогу «Жити разом у рівності та гідності»), є «формування гендерних компетенцій у всіх учасників соціокультурної взаємодії (дітей, батьків, педагогів) як ключових життєвих компетенцій, оскільки саме вони визначають вибір професійної діяльності, ефективність виконання сімейних і соціальних ролей, сфер самореалізації» [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукове вивчення цієї проблеми має свою історію й розгалужується на різні напрями. Питанням гендерного становлення особистості присвячено праці А. Аблітарової [1], В. Кравець [2], О. Кікінеджи [3; 4], В. Москаленко [5], Л. Олійник [6], Т. Прищепи [8], М. Ткалич [9], Л. Яценко [10].

Визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас, аналіз практики освітнього процесу в дошкільних закладах освіти показує, що соціалізація дітей старшого дошкільного віку відповідності до їхньої гендерної приналежності відстає від реальних потреб і не відповідає сучасним вимогам. У дошкільних закладах освіти гендерна соціалізація здійснюється недостатньо, лише деякі вихователі інтуїтивно реалізують диференційований підхід до хлопчиків і дівчаток, акцентують увагу на обов'язках хлопчиків допомагати і поступатися дівчаткам, не ображати їх, заступатися за них. Проблема розроблення педагогічного супроводу є найменш представленою у практиці дошкільних закладів освіти. Педагогічний супровід соціалізації дитини-дошкільника відображає професійну інтерпретацію педагогом соціальної ситуації розвитку дитини, перетворення її в чинник соціально-особистісного становлення вихованця.

Мета статті полягає в науково-теоретичному аналізові сучасних досліджень із проблеми педагогічного супроводу гендерної соціалізації дошкільників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Гендерна соціалізація – це процес цілеспрямованої взаємодії та впливу на дітей задля формування в них психології статі. Вона включає усвідомлення дитиною власної гендерної приналежності та пов'язаної з нею психосексуальної й соціосексуальної орієнтації, тобто оволодіння соціопсихологічною роллю, яка вважається відповідною до моральних і естетичних норм людського суспільства. Це означає, що гендерна соціалізація не може мати стихійного, випадкового характеру, оскільки це – об'єктивно детермінований і соціально зумовлений процес [2].

Гендерна соціалізація є важливим складником загальної соціалізації особистості, своєрідним суспільним конструюванням диференціації між статями. Специфіка її полягає в засвоєнні індивідом культурної системи гендеру суспільства, у якому він живе. На думку М. Ткалич гендерна соціалізація дитини є процесом відтворення соціокультурного складника маскулінності й фемінності, що здійснюється за допомогою наслідування і перетворення цінностей, норм, установок, гендерних моделей поведінки індивідів, соціальних груп і конкретного суспільства, забезпечує сутність і чинники соціалізації особистості [9].

Гендерна соціалізація забезпечує становлення психологічної статі й формування адекватних гендерних уявлень, засвоєння гендерних ролей і цінностей, стимулює процес ідентифікації дитини з особою своєї статі, передусім – із майбутньою роллю батька або матері [9].

Отож, гендерна соціалізація особистості – процес засвоєння соціальних норм, правил, особливостей поведінки, установок відповідно до уявлень про гендерну роль, її формування й призначення [9].

На формування гендеру в процесі соціалізації впливають узаємопов'язані гендерні програми: поділ праці, розмежування місць перебування, фізичного простору, влади за критерієм статевої належності; символи та образи, які пояснюють, закріплюють цей розподіл, протистоять йому; відмінності в узаємодії «жінка – чоловік», «жінка – жінка», «чоловік – чоловік», які проявляються в мові, черговості участі в діалозі, невербальних компонентах поведінки; гендерні компоненти особистісної ідентичності, гендерні індивідуальні структури; залучення гендеру в фундаментальні процеси створення і концептуалізації соціальних структур [5].

Як зазначає Л. Шнейдер, гендерна соціалізація залежить від норм, звичаїв, культури відповідного суспільства, до яких належать системи диференціації гендерних ролей (статевий поділ праці, специфічні статево-рольові приписи, права, обов'язки чоловіків і жінок) і стереотипів маскулінності й фемінності (уявлення, якими є або мають бути чоловіки і жінки) [4].

Деякі дослідники розрізняють дві фази гендерної соціалізації: адаптивну (зовнішнє пристосування гендерних відносин, норм і ролей) та інтеріоризації (сутнісне засвоєння чоловічих і жіночих ролей, гендерних відносин і цінностей). Тому гендерна соціалізація в період дошкільного дитинства полягає в оволодінні хлопчиком чи дівчинкою нормами статево-рольової поведінки і культурою міжстатевих стосунків.

Супровід соціалізації особистості передбачає необхідність сформованого в педагогів цілісного уявлення про дитину як об'єкт і суб'єкт соціалізації, ставлення до неї як до суб'єкта спілкування, співпраці, партнерства, надання права на власний вибір [7]. Мова йде про визнання самоцінності дитинства, застосування принципів особистісно орієнтованого навчання й виховання на засадах гуманізму і демократизму. Супровід передбачає одночасне перебування з дитиною, яка в силу вікових особливостей проходить первинну соціалізацію. При аналізі поняття «супровід» важливим є те, що суб'єктом гендерної соціалізації дошкільників є не тільки дитина, а й дорослі (педагоги і батьки).

Згідно з цим підходом, вихователі й вихованці визнаються рівноправними партнерами у спілкуванні, які зважають на інтереси й позиції один одного. Дитина визнається активним партнером спільної діяльності, який здатний проявляти свій потенціал, ціннісно ставитися до довілля й до себе, усвідомлювати свою значущість, знати свої гендерні ролі в соціальному середовищі й не лише пристосовуватися до умов життя, а й активно впливати на них у межах своїх вікових можливостей. За такої умови виявляється «надзвичайно вагомий у розвивальному плані феномен появи в дитини почуття дорослішання, яке починається там, де створюються ситуації співучасті у творенні виховних задумів, рішень, де «Ми» є визначальним у педагогічній взаємодії й визначає характер взаємин з однолітками і дорослими, сприяє виникненню прагнення до своєчасної корекції гендерної поведінки, якщо цього вимагають життєві обставини

Проектування педагогічного супроводу гендерної соціалізації дошкільників реалізується через забезпечення організованої взаємодії в системі «дорослий – дитина», «дитина – дитина», «дитина – соціум». Слідом за І. Рогальською-Яблонською ми розглядаємо педагогічний супровід як складну багаторівневу систему, що передбачає таку ієрархію: соціальна площина (соціум – держава, суспільство і суспільство в розмаїтті їх форм взаємодії, психолого-педагогічна площина (заклад дошкільної освіти і сім'я як найважливіші соціальні інститути соціалізації); особистісна площина, що є пріоритетною в індивідуальному супроводі гендерного становлення особистості. Усі ці площини системи супроводу забезпечує гендерну соціалізацію особистості в дошкільному дитинстві [7].

Педагогічний супровід гендерної соціалізації є процесом особистісної взаємодії між тим, хто супроводжує, і тим, хто цього потребує, що спрямований на актуалізацію соціального потенціалу дитини для її успішної соціалізації. Слідом за І. Рогальською-Яблонською ми виділили такі структурні елементи педагогічного супроводу: мета і завдання; пріоритетні напрями і зміст діяльності дорослих із дітьми; способи взаємодії дорослих із дітьми на основі гуманістичної позиції вихователів, батьків та інших суб'єктів супроводу; розгортання процесу в часі й просторі через поетапну реалізацію; критерії ефективності гендерної соціалізації як результату [7].

Мета гендерної соціалізації визначається підготовкою дітей до гнучкого гендерного репертуару в поведінці й різноманітних сферах життєдіяльності з урахуванням їхніх здібностей, уподобань, нахилів і можливостей, пропагування ідеї рівності й взаємозамінності гендерних ролей, повноти розвитку індивідуальності.

Аналіз цілей гендерної соціалізації через призму педагогічного супроводу дозволив згрупувати завдання, що виокремлюються в напрями: 1) сприяння адаптації дитини до умов життєдіяльності, оволодіння різноманітними засобами гендерного спілкування й взаємодії; 2) сприяння розвитку самоусвідомлення дитиною своєї гендерної ідентичності й подальшій самореалізації внутрішнього потенціалу індивідуальності 3) формування в дитини суб'єктивної життєвої егалітарної гендерної позиції, що ґрунтується ідеях: чуйності в різноманітності взаємодій між статями, рівності можливостей і прав статей; 4) формування соціалізованої гармонійної цілісної особистості незалежно від її гендерної належності.

Окреслені цілі й завдання ми розглядаємо як основу для визначення змісту діяльності дорослих із дітьми, відбору форм, методів і засобів гендерної соціалізації дитини дошкільного віку. Для реалізації означених завдань застосовувалися такі форми роботи: практикум, організація свят і розваг, робота з криптограмами, чайнвордами, ребусами, проведення тематичних днів, Дні відкритих дверей, організація практичного соціального досвіду. Серед методів перевагу надавали таким: моделювання, розігрування й аналіз конфліктних ситуацій, вправління, привчання, сюжетно-рольові ігри, театралізовані ігри, дидактичні ігри, педагогічна провокація, методика «репетиція поведінки» (моделювання, інструктаж, підкріплення), інтерактивні методи, створення виховних ситуацій, переорієнтація діяльності, метод організації діяльності, дискусії,

позитивний приклад, ідентифікація своїх і чужих вчинків, елементи психодрами, метод творчого проекту, ігри-тренінги.

У повсякденній діяльності у предметно-розвивальному середовищі доцільно створити такі зони: куточок світського етикету, куточок творчості «Фантазери», ігровий куточок «Сам собі режисер», де діти могли займатися улюбленою справою, брати участь у реалізації інтересів інших (дівчинка – хлопчик, дівчинка – дівчинка, хлопчик – хлопчик).

Настанови гуманістичної педагогіки є засадничими в розробленні способів взаємодії суб'єктів гендерної соціалізації дітей старшого дошкільного віку (В. Каган, І. Кон, О. Кононко). «Гендерний підхід» української педагогічної думки, що розроблений вітчизняними класиками, є підґрунтям для формування гендерної культури педагогів, що пролягає через гендерну поінформованість (обізнаність), гендерну чуйність (розвиток умінь урахувувати відсутність певних інтересів і навичок) і вироблення асертивності в дійовому протистоянні статевим стереотипам [4].

Як складний, різноспрямований процес гендерну соціалізацію утворюють критерії, які реалізуються поетапно: **комунікативний** (форми, способи оволодіння різноманітними засобами гендерного спілкування й взаємодії, використання їх у різних ситуаціях), пізнавальний (здобуття соціально необхідних знань про гендерні норми, цінності, ролі й світоглядну картину світу), **поведінковий** (оволодіння соціокультурними нормами і формами поведінки, що притаманні чоловікам і жінкам), **ціннісний** (формування соціально ціннісних позицій, поглядів, мотивів, переконань) [5].

Гендерна соціалізація є процесом набуття дітьми статево відповідних знань, умінь і навичок. Про гендерну соціалізованість дітей свідчать такі прояви поведінки: 1) вибір ігор та іграшок (ігри в ляльки, дочки-матері, лікаря, учительку або у війну, конструктори); 2) рольові переваги під час ігор (хочуть бути матір'ю, учителькою, господинею, медсестрою або командиром, розвідником, батьком); 3) вибір середовища спілкування (надають перевагу групі своєї або протилежної статі, тяжіють до дорослих чоловіків або жінок); 4) вибір видів діяльності (охоче займаються домашніми справами, надають перевагу «тихим» заняттям або виявляють інтерес до техніки, динамічних видів спорту, які вимагають сили, витривалості, агресивності); 5) ставлення до свого зовнішнього вигляду (бажання одягати жіночі речі, використання косметики, красування перед дзеркалом або нехтування зовнішнім виглядом, відмова від прикрас, підсилення чоловічого стилю); 6) фантазії та мрії (бажання бути схожим на літературного або кіногероя певної статі, уявлення себе в майбутньому при складанні оповідань, казок); 7) рівень задоволеності соціальною роллю (захоплення стилем життя чоловіків або жінок, бажання змінити ім'я або навіть стать); 8) стиль поведінки (плавність ходи, м'якість жестикуляції, міміки і тембру голосу або розмашистість, різкість, настирність і незграбність).

Висновки. Отже, запровадження в навчально-виховний процес закладу дошкільної освіти системи педагогічного супроводу гендерної соціалізації дітей забезпечує педагогічно виважений і гармонійний процес гендерної соціалізації дітей дошкільного віку. Показником ефективності пропонованого педагогічного супроводу є позитивні зміни в рівнях гендерної соціалізації дітей, її результат – збільшення кількості дітей із високим рівнем – гармонійної особистості.

Перспективними науковими розвідками вважаємо розроблення методики гендерної соціалізації дошкільників в умовах взаємодії з батьками.

Список використаної літератури

1. Аблітарова А. Р. Організаційно-методичні основи сприяння соціалізації дітей різних статево-етнічних груп : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 «Дошкільна педагогіка» / А. Р. Аблітарова. – Київ, 2010. – 20 с.
2. Гендерні дослідження : прикладні аспекти : монографія / [В. П. Кравець, Т. В. Говорун, О. М. Кікінеджи та ін.]; за наук. ред. В. П. Кравця. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2013. – 448 с.
3. Кікінеджи О. Гендерне виховання змалку / О. Кікінеджи // Дошкільне виховання. – 2006. – № 2. – С. 3–6.

4. Кікінеджи О. Гендерно-освітні технології як психолого-педагогічний супровід статевої соціалізації особистості / О. Кікінеджи // Український науковий журнал «Освіта регіону». – 2013. – № 3. – С. 3–6.
5. Москаленко В. В. Соціальна психологія : підручник / В. В. Москаленко. – Київ : Центр учбової літератури, 2008. – 688 с.
6. Олійник Л. М. Статеве виховання дітей від народження до 10 років : навчально-методичний посібник / Л. М. Олійник. – Миколаїв : ПП «Принт-Експрес», 2008. – 50 с.
7. Рогальська-Яблонська І. П. Соціально-педагогічний супровід соціалізації особистості в дошкільному дитинстві : [монографія] / І. П. Рогальська-Яблонська. – Київ : Міленіум, 2008. – 400 с.
8. Соціалізація дошкільників в умовах ДНЗ / уклад. Т. І. Прищепа. – Харків : Вид. група «Основа», 2010. – 169 с.
9. Ткалич М. Г. Гендерна психологія : навч. посіб. / М. Г. Ткалич. – Київ : Академвидав, 2011. – 248 с.
10. Яценко Л. В. Гендерні особливості підготовки старшокласників до сімейного життя : навчально-методичний посібник / Л. В. Яценко, В. П. Постовий. – Корсунь-Шевченківський : ФОП Майдаченко І. С., 2009. – 257 с.

References

1. Ablitarova, A. R. (2010). *Organizational-and-methodical bases of assistance of socialization of children of different sex-ethnic groups*. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv (in Ukr.)
2. Kravets, V. P. (Ed.) (2013). *Gender Studies: Applied Aspects*[monograph]. Ternopil': Educational book – Bogdan (in Ukr.)
3. Kikinezdhi, O. (2006). Gender upbringing since childhood. *Doshkyl'na osvita (Preschool education)*, 2, 3–6 (in Ukr.)
4. Kikinezdhi, O. (2013). Gender and educational technologies as psychological and pedagogical support of sexual socialization of a personality. *Ukrayins'kyi naukovyi zhurnal «Osvyta regyonu» (Ukrainian scientific journal «Education of the region»)*, 3, 3–6 (in Ukr.)
5. Moskalenko, V. V. (2008). *Social psychology: textbook*. Edition 2, amended and completed. Kyiv: Center of educational literature (in Ukr.)
6. Olyinyk, L. M. (2008). *Sexual upbringing of children from birth to 10 years: educational manual*. Mykolayiv: PE «Print-Express» (in Ukr.)
7. Rogalska-Yablonska, I. P. (2008). *Social-and-pedagogical support of personality socialization in pre-school childhood* [monograph]. Kyiv: Milenium (in Ukr.)
8. Pryshepa, T. I. (2010). *Socialization of preschoolers in the conditions of the kindergarten*. Kharkyv: Osнова (in Ukr.)
9. Tkalych, M. G. (2011). *Gender psychology: a textbook*. Kyiv: Akademvydav (in Ukr.)
10. Yatsenko, L. V., & Postovy, V. P. (2009). *Gender peculiarities of preparation of senior pupils for family life: educational manual*. Korsun-Shevchenkivskiy: FOP Maydachenko, I.S. (in Ukr.)

Abstract. Karnaukh L. P. *Pedagogical support of gender personality socialization in the period of pre-school childhood.*

Introduction. *New transformational processes in the world community and in our country, the beginning of the era of equal rights of woman and man existence require a deeper understanding of pedagogical support of gender socialization of growing up generation.*

The purpose is to provide a scientific-and-theoretical analysis of current researches on the problem of pedagogical support of gender socialization of preschool children.

Results. *The content, goals, tasks and criteria of pedagogical support of gender socialization of preschool children were revealed. It was found out which forms of work were reasonable to use for solving the problem. It was proved that gender programs, norms, customs and culture of the appropriate society influenced upon gender socialization of preschool children. It was emphasized that pedagogical support of gender socialization of preschool children is a process of personal interaction between adults and a child.*

Conclusion. *Introduction of the system of pedagogical support of gender socialization of preschool children to the pedagogical process of a preschool educational institution provided a pedagogically balanced and harmonious process of gender socialization of preschool children. Positive changes in the levels of gender socialization of children were the indicator of efficiency of proposed pedagogical support, and the increase in the number of children with a high level (that is a harmonious personality) was its result.*

Key words: *pedagogical support; gender socialization; personality; gender programs; preschool age; childhood; gender approach; education.*

*Одержано редакцією 19.04.2017
Прийнято до публікації 26.04.2017*